

Program Veřejné informační služby knihoven (VISK)

Program VISK je připravován ve spolupráci Ministerstva kultury ČR, Národní knihovny ČR, Svazu knihovníků a informačních pracovníků ČR. Stal se součástí Akčního plánu realizace státní informační politiky (SIP) přijaté Vládou ČR 31. 5. 1999. Obsahuje strukturované podprogramy v logických souvislostech (koordinační centrum, školení, program připojování na internet, role Národní knihovny ČR jako digitálního centra pro veřejné knihovny, národní programy digitalizace, informační zdroje). Jednotlivé podprogramy mají různou historii, např. VISK4 až VISK7 mají základ v oblasti projektů výzkumu a vývoje a nyní je potřeba zajistit jejich rutinní provoz a rozvoj.

V květnu t. r. byl program VISK potvrzen Radou vlády pro státní informační politiku (také jako součást státní informační politiky ve vzdělávání) a v současné době čeká na definitivní schválení částky 30 mil. Kč pro letošní rok a na projednávání rozpočtu na rok 2001.

Přehled jednotlivých programů

VISK1	Vybudování Koordinačního centra pro rozvoj VISK v ČR (KC VISK) v NK
VISK2	Mimoškolní vzdělávání pracovníků knihoven
VISK3	Program vytváření informačních center veřejných knihoven - ICEKNI
VISK4	Digitální knihovna a archiv pro informační služby knihoven
VISK5	Národní program retrospektivní konverze katalogů knihoven v ČR

VISK6	Národní program digitálního zpřístupnění vzácných dokumentů - Memoriae Mundi Series Bohemica
VISK7	Národní program mikrofilmování a digitálního zpřístupnění dokumentů ohrožených degradací kyselého papíru - Kramerius
VISK8	Digitální informační zdroje - periodika (nákup licencí)
VISK9	Souborný katalog ČR - provoz

VISK1 Vybudování a provoz Koordinačního centra pro rozvoj VISK v ČR (KC VISK)

Základní funkce Koordinačního centra programu VISK:

- koordinace zavádění informačních technologií v oblasti knihoven, výběr a iniciování standardů
- meziresortní koordinace s dalšími programy při realizaci SIP a programů v rámci projektů výzkumu a vývoje, kontakt s příslušnými útvary ústředních orgánů státní správy
- prosazování koncepce veřejných informačních služeb knihoven mezi zřizovateli veřejných knihoven
- aktualizace a vyhlásování programu, výběr projektů ve veřejném řízení
- správa a rozdělování ústředních dotací ve vztahu ke stanoveným cílům programu
- monitorování a kontrola dosažených parametrů vybraných projektů
- stanovení programu vývoje nových produktů
 - a) v oblasti dokumentů a služeb
 - b) v oblasti infrastruktury sítí
 - c) v oblasti výchovy personálu
- zastupování knihoven při uzavírání hromadných smluv s dodavateli na licence, služby, technická zařízení apod. s cílem dosažení maximální hospodárnosti; kontakty se soukromým sektorem
- poskytování nebo zprostředkování expertního poradenství spolupracujícím knihovnám

VISK2 Mimoškolní vzdělávání pracovníků knihoven

Hlavním cílem projektu je připravit:

- a) kvalifikované poskytovatele veřejných informačních služeb obyvatelům ČR ve veřejných knihovnách, zejména pak v menších lokalitách, v knihovnách jako přirozených informačních centrech obcí (inovace současné kvalifikace)
- b) potenciální instruktory (školitele)/pracovníky veřejných knihoven, kteří budou schopni poskytovat pomoc obyvatelům v obcích při zvládnutí informační a komunikační techniky a technologie (ICT) a při práci s informacemi (vyhledávání, získávání, třídění, výběr...) (rozšíření kvalifikace)

V poměrně krátkém časovém horizontu by tak mohla být v ČR funkční centra dalšího vzdělávání ve veřejných knihovnách, kde by obyvatelé měli možnost získat dovednosti ve využívání ICT i schopnosti využívat je dále pro své vzdělávání, a to s pomocí erudovaného, zkušeného pracovníka.

Tuto funkci veřejných knihoven předpokládá státní informační politika většiny vyspělých zemí.

Pro dosažení cíle je zapotřebí rozšířit kvalifikaci pracovníků knihoven zejména v menších městech a obcích. Pozornost je soustředěna na stávající personál knihoven, u něhož jde pouze o doplnění standardních dovedností k již dosažené kvalifikaci či zkušenostem v oblasti informační práce. (U nově nastupujících se předpokládá, že kvalifikaci v tomto směru získají ve škole.)

Program umožní dovybavení odpovídajících vzdělávacích center při velkých knihovnách v jednotlivých vyšších územně správních celcích, vytvoření týmů vysoce kvalifikovaných lektorů - a zejména dosažení cíle ve velmi krátké době.

VISK3 Program vytváření informačních center veřejných knihoven - ICEKNI (etapy)

Hlavním cílem projektu je systematická podpora šíření a poskytování informací pro občany prostřednictvím knihoven za pomoci veřejně přístupné informační sítě (internet) a s využitím informačních technologií.

V prvních dvou etapách jde především o napojování knihoven na internet, zkvalitňování informační infrastruktury, automatizaci knihovnických činností, souborné katalogy a zpřístupnění výstupů ze státní správy a samosprávy.

Program navrhuje zaměřit postupně budovaná informační centra (součást veřejných knihoven) především na tyto funkce:

- a) Zpřístupnění informací ve smyslu zákona o svobodném přístupu k informacím
- b) Poskytování informačních služeb pro oblast vzdělávání a celoživotního vzdělávání občanů
- c) Poskytování informačních služeb podporujících právní vědomí občanů, oblast ekonomiky, obchodu a zaměstnanosti
- d) Poskytování regionálních informačních služeb občanům v oblasti cestovního ruchu
- e) Poskytování informačních služeb a informačních možností handicapovaným občanům

V ČR jsou v současné době přirozeným informačním centrem obcí a měst veřejné knihovny. Právě tyto instituce mohou nejlépe zajistit veřejný přístup k informacím. Jsou součástí nejnápadnější a nejširší sítě veřejných informačních služeb v ČR. Bez této sítě a jejího kompatibilního propojení s jinými sítěmi by státní informační politika nedosáhla svých cílů.

Program umožňuje z hlediska organizačního, finančního, personálního a technologického postupné budování

sítě informačních center veřejných knihoven podle jednotlivých typů knihoven a podle plnění jednotlivých funkcí (viz výše body a - e).

Program též v neposlední řadě umožní zpřístupnit digitální informační zdroje vytvořené či zprostředkované Národní knihovnou ČR (viz VISK 4 až VISK 7, VISK9), což významně zkvalitní služby veřejných knihoven.

VISK4 Digitální knihovna a archiv pro informační služby knihoven

Tři níže uvedené národní programy představují ve světovém měřítku špičková řešení a jsou nejdůležitější součástí budování národní digitální knihovny a archivu zpřístupňujících a zároveň ochraňujících naše a světové informační bohatství. Sama digitální knihovna je dále založena na své infrastruktuře a výsledcích probíhajících projektů výzkumu a vývoje. Jejím úkolem je ochránit a dlouhodobě zpřístupnit data produkovaná samotnými knihovnami v rámci níže uvedených programů a další digitální data produkovaná jinými českými subjekty včetně audio CD. Digitální knihovna je založena na jednotném standardu uložených digitálních dokumentů produkovaných v programech Memoriae Mundi Series Bohemica a Kramerius.

Uvádí do praxe výsledky řady programů výzkumu a vývoje zaměřených na pořizování, strukturaci, archivaci a zpřístupnění digitálních dokumentů a rovněž na výzkum v oblasti stability médií. Digitální knihovna zpřístupňuje pomocí internetu digitální produkty, a tím de facto realizuje především síť veřejných knihoven svobodný přístup k informačním zdrojům.

Provoz digitální knihovny vychází z robotické digitální knihovny o velké kapacitě a návazném systému online zpřístupnění. To si vyžaduje další financování, spočívající v zajištění jeho provozu (pracovní síly, služby, upgrade paměťových médií, optimalizace zpřístupnění dat, zvýšené poplatky za internet a fyzické připojení k síti TEN-155 související s nebývalým růstem přenosu dat). Kromě toho je třeba v rámci výzkumu a vývoje zajistit další náročné práce v souladu s celosvětovými trendy vývoje datových a metadatových formátů a systémů, což se odrazí vždy po určité době ve větší náročnosti provozu digitální knihovny.

VISK5 Národní program retrospektivní konverze katalogů knihoven v ČR

Základní podmínkou otevření fondů českých knihoven nejen místním, ale i vzdáleným uživatelům prostřednictvím internetu je převedení jejich katalogů do digitální podoby, neboli retrospektivní konverze. V oblasti retrospektivní konverze katalogů českých knihoven existuje hluboký rozpor mezi výzkumně-vývojovou a realizační fází. V rovině technologické patříme již řadu let ke světové špičce (komplexní originální technologie pro retro-

spektivní konverzi, kterou společně vyvinuly a odzkoušely Národní knihovna ČR a česká firma Comdat s.r.o., je mezinárodně uznávána a našla uplatnění v řadě českých i zahraničních knihoven), v rovině realizační je postup nesmírně pomalý a katalogy (a tím i fondy) našich knihoven tak zůstávají z větší části uzavřeny. Příčinou naznačeného rozporu je struktura financování. Fáze výzkumně-vývojová je relativně dobře zabezpečena granty oblasti výzkumu a vývoje. Fáze realizační je však téměř nepokryta. Katalogy největších knihoven mají řádově miliony lístků a jejich retrospektivní konverze je finančně nesmírně náročná, do stále omezenějších rozpočtů ji nelze vůbec zařadit. Jediným zdrojem tak zůstává program RISK, z něhož lze každoročně vyčlenit na retrospektivní konverzi pouze zlomek. Nedostatek financí znamená neúnosně dlouhé rozložení retrospektivní konverze katalogů v čase - na řádově desítky let. Naše knihovny se tak dostávají do paradoxní situace - jsou schopny prostřednictvím internetu velmi dobře zpřístupnit plné texty dokumentů uložených v jiných institucích, nejsou však schopny po internetu předat informaci o obsahu svých vlastních fondů.

VISK6 Národní program digitálního zpřístupnění vzácných dokumentů - Memoriae Mundi Series Bohemica

Memoriae Mundi Series Bohemica je program digitálního zpřístupnění a ochrany kulturního dědictví obsaženého v dokumentech dochovaných na teritoriu České republiky. Od svého založení Národní knihovnou ČR ve spolupráci s firmou Albertina icome Praha s.r.o. v roce 1995 se hlásí k programu UNESCO Paměť světa, pro který bylo zpracováno několik pilotních projektů, mj. první CD-ROM celého programu a první publikovaný digitalizovaný rukopis.

Český datový formát DOBM vyvinutý pro Memoriae Mundi Series Bohemica byl přijat jako mezinárodní standard UNESCO pro publikace vycházející v programu Paměť světa. Program je známý v celém světě a staví na zkušenostech obou zakladatelů s digitalizací, jíž se společně věnují od roku 1992. Byl též přijat do aktivity států G7 Bibliotheca Universalis, jeho výsledky v oblasti aplikace nových datových formátů byly nedávno oceněny též laboratoři americké firmy AT&T.

V současné době je v digitální podobě zpracováno cca 400 rukopisů a další produkty. Odrážejí vzácné fondy nejen Národní knihovny ČR, ale i dalších vybraných knihoven a archivů. Digitální dokumenty jsou přístupné na CD a v tomto roce se počítá s jejich zpřístupněním po internetu, což bude ohromným přínosem pro badatele.

Tento program a jeho financování jsou součástí kulturní politiky vlády ČR; v současné době jde zejména o využití technologií a know-how, kterými disponuje Národní knihovna ČR v důsledku úspěšného řešení projektu výzkumu a vývoje. Problémem je především financování provozu těchto technologií, které je každým rokem nejistě, velmi problematické a nedostačující. Tím se tyto technologie znehodnocují.

VISK7 Národní program mikrofilmování a digitálního zpřístupnění dokumentů ohrožených degradací kyselého papíru - Kramerius

Knížní dokumenty tištěné na kyselý dřevitý papír dnes představují nejvážnější problém v oblasti konzervace knižních sbírek. Nejvíce jsou postiženy především novinové sbírky, které navíc patří mezi nejčastěji využívané dokumenty v knihovnách.

Národní program Kramerius je proto zaměřen na záchranu periodických fondů a dalších dokumentů ohrožených degradací novodobého papíru a na jejich zpřístupňování v mikrografickém nebo digitálním formátu. Program využívá technologii ochranného mikrofilmování, která byla v rámci projektu výzkumu a vývoje Kramerius I optimalizována ve čtyřech knihovnách v ČR (Národní knihovně ČR, Moravské zemské knihovně, SVK v Olomouci a SVK v Plzni). Tyto knihovny jsou schopny v rámci vyhlášeného programu zhotovovat mikrofilmy i pro další instituce. Dále program využívá hybridní technologii reformátování, založenou na mikrofilmování dokumentu a následné digitalizaci mikrofilmu. Pracoviště digitalizace mikrofilmů a mikrofiší bylo v rámci projektu výzkumu a vývoje Digitalizace mikromédií vybudováno v Národní knihovně ČR a je připraveno digitalizovat mikrofilmy i pro jiné kulturní instituce. Hybridní technologie je celosvětově uznávanou optimální metodou uchování a zpřístupnění dokumentů ohrožených degradací. V současné době je financování provozu výše uvedených technologií prakticky neřešitelné, dochází jen k nouzovému provozu.

VISK8 Digitální informační zdroje - periodika (nákup licencí)

Program optimalizace dostupnosti informačních zdrojů pro potřeby vzdělávání a celoživotního vzdělávání, profesní činnosti, podnikání a dalších společenských aktivit bude systematicky a koordinovaně zajišťovat relativní úplnost zdrojové báze pro uvedené účely a zároveň umožní efektivní zhodnocení finančních prostředků vynaložených na jejich nákup. Program umožní spolupráci knihoven podpořenou moderními informačními technologiemi pro vyhledávání a zpřístupňování elektronických informačních zdrojů a finančně výhodný nákup licencí pro jejich využívání. Zabezpečí pohotový a úplný výběr plných textů vybraných informačních zdrojů z domácích i světových pramenů. V rámci programu se předpokládá:

- koordinovaná tvorba a zpřístupňování fondu informačních zdrojů ve formě jak klasických papírových dokumentů, tak zdrojů zaznamenaných na elektronických nosičích CD-ROM i zdrojů dálkově přístupných např. prostřednictvím internetu
- nákup skupinových i celostátních licencí na elektronické zdroje
- unifikované zpracování zdrojů
- uchovávání a archivace zdrojů

- zpřístupňování zdrojů výpůjčkou originálu, meziknihovními službami, zprostředkování přístupu k plným textům elektronicky publikovaných dokumentů u vydavatelů prostřednictvím nákupu licencí

VISK9 Souborný katalog ČR - provoz

Souborný katalog ČR je základním národním informačním zdrojem pro občany a instituce, který udržuje přehled o dostupnosti jednotlivých informačních pramenů (kdo, co a kde má ve svých fondech). Na základě souborného katalogu dochází k optimálnímu využití dokumentů z knihovních fondů, racionalizaci při jejich získávání a zpřístupňování jak na místě, tak i meziknihovními službami včetně elektronického dodávání dokumentů. Zároveň se souborný katalog stává i dalším racionalizačním faktorem práce veřejných knihoven při zpracování získávané literatury. Dobře fungující souborný katalog je jedním ze základních předpokladů rozvoje služeb veřejných knihoven a služeb veřejnosti. Do rozvoje souborného katalogu a vývoje specifických programových nástrojů (de facto celého prostředí katalogu) a na nákup výpočetní techniky pouze pro tento účel bylo věnováno velké množství finančních prostředků mj. i v rámci projektů výzkumu a vývoje. Národní knihovna ČR provozuje souborný katalog, aniž by k tomu měla vytvořeny zvláštní finanční zdroje, t. č. díky grantům výzkumu a vývoje, které však končí rokem 2000. Pro Národní knihovnu ČR představuje souborný katalog zátěž nad rámec využitelných kapacit, neboť souborný katalog zahrnuje daleko větší škálu dokumentů - druhovou i provenienční - než bývalá centrální evidence zahraniční literatury.

Zpracoval: Michal Hora
19. května 2000

